

Pawlak, Marian

Wykształcenie burmistrzów elbląskich w XVII-XVIII w.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 30 (322), 41-55

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Bydgoszcz

Marian Pawlak

WYKSZTAŁCENIE BURMISTRZÓW ELBLĄSKICH W XVII–XVIII W.

Rozwój gospodarczy Rzeczypospolitej w epoce staropolskiej był wynikiem polityki gospodarczo-społecznej szlachty realizowanej poprzez sejm, którego uchwały zwane konstytucjami obowiązywały wszystkich mieszkańców państwa polsko-litewskiego. Poglądy ekonomiczne szlachty, jej stosunek do mieszczan i chłopów był przedmiotem badań wielu historyków.

Autorzy licznych monografii miast są zgodni w ocenie roli rad miejskich w zarządzaniu miastami. Samorządy zostały opanowane przez miejskie elity władzy i one zarządzały miastami z korzyścią dla siebie, ale nie zawsze z uwzględnieniem interesów ogółu mieszkańców. Szczególnie wyraźnie to rozbieżności interesów występowało w Gdańsku, ale też w Elblągu i Toruniu. Mentalność rajców Gdańska, Elbląga i Torunia wywarła wpływ nie tylko na rozwój ekonomiczny, intelektualny i stosunki wyznaniowe w tych miastach, ale też poprzez uczestnictwo w samorządzie prowincjonalnym na rozwój Prus Królewskich. Poglądy przyszłych rajców i burmistrzów kształtowały się w szkołach, podczas studiów uniwersyteckich i w podróży edukacyjnych, dzięki pracy w administracji i sądownictwie miejskim, w czasie której obcowali z radnymi i burmistrzami. Wchodzili do rad miejskich jako ludzie dojrzały w wieku 30-50 lat, o ukształtowanym światopoglądzie, który wzbogacali własnymi doświadczeniami wynikającymi ze sprawowania władzy.

Poznanie wykształcenia i rozwoju karier urzędniczych rajców i burmistrzów pozwala lepiej poznać ich działalność w samorządzie miejskim.

Organizacja i funkcjonowanie władz miejskich Elbląga znane są z monografii tego miasta¹. W dotychczasowej elbląskiej literaturze brakuje prac omawiających działalność burmistrzów, rajców i urzędników miejskich. Niniejszy artykuł chce zapoczątkować badania nad częścią elbląskiej elity władzy miejskiej, jaką byli burmistrzowie. Nie zachowała się księga kiery, do której każdego roku wpisywano członków władz miejskich. Zastępują ją zachowane trzy spisy urzędników miejskich przechowywane w AP w Gdańsku². Najpełniejszy z nich obejmuje lata 1600-

¹ S. Gierszewski, *Elbląg. Przeszłość i teraźniejszość*, wyd. III, Gdańsk 1970, s. 128-142; *Historia Elbląga*, pod red. A. Grotha, Gdańsk 1996, t. 2, cz. 1, s. 30-39.

² AP Gdańsk, Zesp. Rękopisy elbląskie 492/1375, 1377 i 1379.

-1772 i on był najczęściej wykorzystywany przy pisaniu niniejszego artykułu. Zachowana i opublikowana przez Hugo Absa metryka gimnazjum elbląskiego z lat 1598-1786, a także opublikowane albumy wielu uniwersytetów oraz kilka zachowanych kazań pogrzebowych pozwalają poznać studia, podróże edukacyjne i przebieg karier elbląskich burmistrzów³. Zaginięcie ksiąg parafialnych z XVII wieku i I poł. XVIII wieku uniemożliwiło ustalenie dat urodzenia i zgonu kilku burmistrzów⁴. Zebrany materiał pozwolił na rekonstrukcję socjotopografii elbląskich burmistrzów z wieków XVII i XVIII.

Ustrój Elbląga określiły przywileje Kazimierza Jagiellończyka z 24 sierpnia 1457 r. i Stefana Batorego z 28 kwietnia 1572 r.⁵ Zgodnie z tymi przywilejami zarządzała Elblągiem 24-osobowa Rada Miejska nazywana w wiekach XVII i XVIII także Pierwszym Ordynkiem. Rada dzieliła się na 16-osobową radę zwaną urzędującą lub nową, czasami też zasiadającą, złożoną z 12 rajców i 4 burmistrzów oraz 8-osobową zwaną starą lub nie urzędującą. Ogół obywateli reprezentował Drugi Ordynek zwany też Gminą Reprezentującą. Oficjalnie został uznany za organ współzrządzający Elblągiem przez Zygmunta I w 1526 roku. Składał się z 32 członków, z których 8 wybierały 4 cechy główne (po 2 piekarzy, rzeźnicy, szewcy i kowale), a 24 wyznaczała Rada na podstawie przywileju z 1417 r. Przewodził Drugiemu Ordynkowi wójt wybierany przez Radę. Rola Drugiego Ordynku w zarządzaniu Elblągiem była niewielka zarówno ze względów formalnych, jak i sposobu wyboru jego członków. Miał on tylko prawo przedkładania Radzie postulatów i próśb obywateli. Ta rozpatrywała je sama i o swoich decyzjach tylko informowała Drugi Ordynek. Znaczenie Drugiego Ordynku malało też z powodu wybierania przez Radę aż 24 jego członków i to przeważnie wśród krewnych, powinowatych i znajomych rajców. Przejęcie władzy w Elblągu przez Radę prowadziło do konfliktów z mieszkańcami, zwłaszcza z zamożniejszymi, zorganizowanymi w korporacje kupieckie i rzemieślnicze⁶. Wszyscy członkowie Pierwszego i Drugiego Ordynku byli wybierani dożywotnio, co też ułatwiało Radzie sprawowanie władzy w mieście.

Radzie przewodziło 4 burmistrzów: burgrabia królewski, burmistrz prezydujący, najczęściej nazywany prezydentem, wiceprezydent i tzw. czwarty burmistrz. Najważniejszą osobą wśród burmistrzów był prezydent. Reprezentował on Radę i miasto wobec władz państwowych. Stał na straży praw i zwyczajów Elbląga. Zwoływał i przewodził obradom Rady, którą podejmowała większością głosów uchwały regulujące wszystkie dziedziny życia w Elblągu. Prezydent wpływał na uchwały Rady,

³ J. Sekulski, *Bibliografia druków elbląskich 1558-1772*, Warszawa 1988, nr 103, 110, 259, 276, 290, 292, 442, 520, 556, 632, 634, 643, 864, 992, 1083, 1118, 1374, 1423, 1430, 1545, 1546, 1618, 1676.

⁴ *Archiwum miasta Elbląga. Przewodnik po zespołach*, w opr. J. Czaplickiej i W. Klesińskiej, Warszawa 1970, s. 49-51, charakterystyka stanu zachowania ksiąg metrykalnych.

⁵ W. Szczuczko, *Przywileje królów polskich dla Elbląga*, Gdańsk 1991.

⁶ S. Gierszewski, *Elbląg*, s. 140-141; A. Groth, *Döring Henryk (1690-1767), kupiec i armator*, SBPN, t. 1, s. 347.

referując jej stan stosunków miasta z władzami Rzeczypospolitej czy też innych państw, stosunki wewnątrz Prus Królewskich itp. Szczególnie duża była rola prezydentów w kierowaniu zewnętrzną polityką miasta, jego rolą w Sejmikach Generalnych Prus Królewskich, kontaktach z królem i ministrami Polski, Szwecji, Prus Książęcych. Prezydent stał też na czele władzy wykonawczej. Część bieżących pilnych spraw będących w kompetencji Rady załatwiał sam, a Radę informował o swoich decyzjach. Wykonywał też te uchwały Rady, które nie podlegały kompetencji żadnego z urzędów miejskich. Prezydent opiekował się kluczami i pieczęcią miasta. Przekazywał mu je ustępujący prezydent podczas corocznej zmiany urzędów. Prezydent kierował też pracą kancelarii miejskiej zatrudniającej fachową kadrę sekretarzy i pisarzy obsługujących Radę Miejską.

Wiceprezydent zastępował prezydenta w czasie choroby lub wyjazdu z Elbląga, był jego następcą na urzędzie prezydenckim w następnym roku, sprawował urzędy w administracji miejskiej, jakie otrzymał w czasie kiery.

Wysoce ceniony przez współczesnych był urząd burgrabiego reprezentującego w mieście majestat króla i Rzeczypospolitej. Król mianował na ten urząd jednego spośród burmistrzów. Obowiązkiem burgrabiego była dbałość o bezpieczeństwo Elbląga, zapewnienie porządku w mieście, w tym i obyczajowego. Posiadał uprawnienia sądownicze w niektórych sprawach kryminalnych, m.in. sędził sprawców rozbojów i kradzieży. Burgrabiom podlegali też Żydzi przyjeżdżający do Elbląga w sprawach handlowych.

Czwarty burmistrz sprawował urzędy przydzielone mu w czasie kiery i czekał, aż zostanie wybrany na wiceprezydenta, a potem prezydenta.

Dla elbląskiej elity władzy, podobnie jak i w innych miastach, ważnym wydarzeniem była tzw. kiera, tj. podział urzędów między burmistrzów i rajców oraz uzupełnienie Pierwszego i Drugiego Ordynku. Organizacja i towarzyszące jej ceremonie ukształtowały się w Elblągu jeszcze w czasach krzyżackich i przetrwały do 1772 r.

Rozpoczęła ją w XVII i XVIII w. uroczyste nabożeństwo odprawiane w kościele Najświętszej Marii Panny w niedzielę Laternę (trzecią przed Wielkanocą), w trakcie którego specjalnie wynagradzany kaznodzieja wygłaszał kazanie o uprawnieniach i obowiązkach Rady i obywateli Elbląga. W poniedziałek uzupełniano skład obu Ordynków, o ile ich członkowie zmarli w ciągu ostatniego roku. Burmistrzów wybierała Rada ze swego składu, rajców spośród członków Drugiego Ordynku. Następnie dzielono urzędy w administracji i sądownictwie miejskim między burmistrzów, rajców i ławników, tj. członków Drugiego Ordynku. Administracja miejska była w Elblągu rozbudowana, liczyła około 20 urzędów. Ich kompetencje i funkcjonowanie są opracowane w monografiach Elbląga⁷. Część urzędów, zwłaszcza tych związanych z zarządzaniem dochodami miasta (kamlarzy), była dobrze opłacana i budziła duże nadzieje burmistrzów i rajców na uzyskanie

⁷ Zob. przyp. 1.

dotatkowych dochodów. Wszystkie urzędy przydzielano na 1 rok. W obrębie kolegium burmistrzów starano się przestrzegać kolejności sprawowania urzędów: wiceprezydent, prezydent, burgrabia i czwarty burmistrz. Wojny i zgony burmistrzów często zakłócały ten porządek. Po południu we wtorek największy dzwon kościoła św. Mikołaja wzywał elblązan pod ratusz, z okna którego sekretarz Rady Miejskiej wyczytywał nazwiska burmistrzów i rajców z funkcjami, jakie otrzymali w czasie kiery. Wybór do składu Rady czy też powierzenie urzędu prezydenta lub burgrabiego stanowiło duże wydarzenie w życiu osób wstępujących na te urzędy. Rodziny i społeczność miejska spieszyły z gratulacjami, często w formie piśmnej, tzw. panegiryków⁸.

Droga prowadząca do objęcia najważniejszych urzędów w mieście była skomplikowana i nieraz bardzo długa. Kandydat musiał mieć duże poparcie wśród rajców, wynikające z jego koligacji rodzinnych, wykształcenia i umiejętności w sprawowaniu niższych urzędów. Winien też mieć dobre zdrowie umożliwiające mu doczekanie się wolnego miejsca w Radzie.

Znana jest rola krewnych i powinowatych w rozwoju karier rajców i burmistrzów w miastach Prus Królewskich. Zwłaszcza ważna była pomoc rodzin przy powierzaniu pierwszych urzędów w administracji miejskiej, powoływaniu w skład Drugiego i Pierwszego Ordynku. Wejście w skład Rady umożliwiało wykazanie się umiejętnościami w zarządzaniu miastem, pozyskiwaniu zaufania współrajców i zdobyciu ich głosów w wyborach na urząd burmistrza.

Znany jest zawód ojców 38 elbląskich burmistrzów (66%). Najwięcej, bo aż 14, było synami burmistrzów Elbląga, Malborka i Dzierzgonia, 6 – rajców, 4 – wójtów, 3 – sekretarzy, 1 – syndyka z Królewca (Jan Jungschultz). Synami członków rad miejskich i urzędników było więc 28 (49%) przyszłych burmistrzów. Z rodzin pastorskich pochodziło 3 burmistrzów: Jan Jakub Brackenhause, Izaak Feyerabend i Franciszek Adam Rhode. Albert Isendorf był s. Melchiora, profesora uniwersytetu królewieckiego. Niewielu było wśród elbląskich burmistrzów synów kupców i rzemieślników. Tylko 4 burmistrzów było synami kupców: Jerzy Becker, Rafał Nakielski, Samuel Rogge i Chrystian Treschenberg. Synami rzemieślników byli Krzysztof Roskampff s. Jana, balwierza i chirurga oraz Jakub Roule, s. Jana, krawca i sukiennika. Zygmunt Michał Sieffert był synem Michała, lekarza pełniącego też obowiązki fizyka, tj. lekarza miejskiego w Elblągu⁹.

Burmistrzowie pochodzący spoza Elbląga lub z rodzin nie wchodzących w środowisko elbląskiego patrycjatu wchodzili w skład Rady głównie poprzez ożenki z córkami burmistrzów i rajców. Było to powszechnie występujące zjawisko; ograniczymy się do dwóch przykładów Tomasza Hesse z Malborka ożenionego w 1634 r. z Barbarą c. Jakuba Brauna, burmistrza, i Dominika Meyera z Królewca, który dwukrotnie poślubił córki elbląskich burmistrzów Krystynę Treschenberg c. Chry-

⁸ Liczne informacje o panegirykach w bibliografii J. Sekulskiego.

⁹ Kartoteka elbląskich studentów w posiadaniu M. Pawlaka.

stiana i Annę Elżbietę c. Israela Feyerabenda¹⁰. Przedwczesne zgony kobiet, zwłaszcza przy porodach, sprzyjały spowinowaceni rady, czyniły z niej grono osób mocno związanych węzłami rodzinnymi i wynikającymi z nich powiązaniem majątkowymi. Te ostatnie prowadziły też do konfliktów i antagonizmów w radzie.

Wśród 18 (34%) elbląskich burmistrzów, których zawód ojców nie jest znany lub zostali określani jako synowie mieszczan elbląskich, przeważają nazwiska patrycjuszowskie (Andrzej Teofil Brackenhause, Michał Helwig). Można traktować prawie wszystkich elbląskich burmistrzów jako członków miejscowego patrycjatu z racji urodzenia, pokrewieństwa lub spowinowacenia poprzez poślubienie córek burmistrzów i rajców.

Elbląscy burmistrzowie pochodzili głównie z rodzin osiadłych w Elblągu od dwóch, trzech, a nawet i więcej pokoleń. Elblązanami było 50 (prawie 88%) burmistrzów. Spoza Elbląga pochodzili: A. Isendorf, J. Jungschultz, D. Meyer, F. A. Rhode, Ch. Treschenberg – wszyscy z Królewca, T. Hesse i I. Hoppe Starszy z Malborka i F. Neisner z Dzierzgonia. Liczne związki Elbląga z Królewcem, a w tym i rodzinne, sprzyjały przybywaniu królewiczom do Elbląga. Mieszkańcy Królewca dzięki działalności w ich mieście uniwersytetu mieli też większe możliwości kształcenia się i zdobywania urzędów w sąsiednich miastach. Dzięki ożenkom wchodził w skład patrycjatu i zdobywali możliwości sprawowania najwyższych urzędów w miastach, do których przybyli i osiedlili się.

Powoli w ciągu XVI w. w miastach zachodniej i północnej Europy wykształcił się zwyczaj wymagania od członków rad miejskich posiadania wyższego wykształcenia. Studia i peregrynacje wyróżniały synów patrycjuszy wśród ich rówieśników. Ten wzór przygotowania synów do sprawowania władzy w miastach został też przyjęty przez elblązan. Przyszli elbląscy burmistrzowie rozpoczynali uczenie się w rodzinnych domach w wieku 4–5 lat pod opieką prywatnych nauczycieli lub może domowników. Po opanowaniu alfabetu i początków czytania w języku niemieckim byli zapisywani do VII klasy młodszej lub starszej. Nie uczęszczali do najmłodszych klas zwanych germaniką młodszą i starszą. Tylko Ch. Treschenberg został 5 XI 1609 r. jako 5-letni chłopiec zapisany do klasy germaniki starszej¹¹. Najmłodszym, bo zaledwie 4-letnim, uczniem VII klasy został Fabian Horn (1635)¹². W wieku 5 lat rozpoczęli naukę w tej klasie: Michał Henryk Horn (1697), Jan Ferdynand Jungschultz (1712), Jan Zygmunt Jungschultz (1672), Bartłomiej Meienreis (1685), Zygmunt Meienreis (1600), Karol Ernest Ramsey (1727), Michał Sieffert (1638), Zygmunt Sieffert (1678), a jako 6-latkowie: Jan Jerzy Brackenhause (1689), Izaak Feyer-

¹⁰ Ch. Feyerabend, *Jacobeum aolatum... Begraebniss des ... Herrn Thomas Hesen ... welcher am 22 Tag Aprillis 1658 ... verstorben ... PAN Gdańsk Qb 10070 8° adl. 28; Trauer = Music bey Volckreicher Beerdigung des weyland ... Dominici Meyers ... Buergermeisters ... 10 April 1737 ... WBP Elbląg XVIII 147 adl. 9.*

¹¹ *Die Matrikel des Gymnasiums zu Elbing (1598-1786)*, hrsg. von H. Abs, [w:] *Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens*, Bd. 19, Danzig 1936-1944, s. 36, nr 104.

¹² Tamże, s. 97, nr 54.

abend (1660), Daniel Fuchs (1704), Teodor Helwig (1645), Israel Hoppe (1607), Izrael Hoppe (1676), Karol Chrystian Lange (1705), Michał Meienreis (1639), Chrystian Ramsey (1697), Henryk Rhode (1707), Chrystian Schmidt (1700), Abert Stierner (1640)¹³. Pozostali urodzeni w Elblągu rozpoczynali uczęszczanie do gimnazjum w wieku 7-8 lat. Wyjątek stanowił Michał Helwig przyjęty w 1612 r. do klasy germaniki młodszej jako 11-letni chłopiec¹⁴. Może w dzieciństwie dużo chorował i dlatego tak późno rozpoczął naukę szkolną?

Gimnazjum elbląskie w wiekach XVII i XVIII posiadało od 7 do 10 klas w zależności od frekwencji młodzieży. W dwu najstarszych klasach obowiązywały dwuletnie programy nauczania. Uczeń rozpoczynający naukę w klasie VII powinien kończyć gimnazjum w ciągu 11-12 lat i większość spośród 36 burmistrzów, których czas pobytu w gimnazjum jest znany, zmieściła się w tej normie. Najkrócej, bo tylko 7 lat, uczęszczał do gimnazjum wspomniany już Michał Helwig, ale on rozpoczął naukę w wieku 11 lat. Najdłużej, bo aż 16 lat, uczniem gimnazjum był Michał Meienreis. Kilku burmistrzów z początku XVII wieku było uczniami gimnazjum w XVI wieku, kiedy to nie istniał jeszcze album gimnazjum. Brakuje w albumie nazwisk Andrzeja Teofila Brackenhausena, Daniela Fuchsa Starszego i Samuela Rogge. Trudno ustalić, czy uczęszczali oni do gimnazjum bez dokonania wpisu (tak prawdopodobnie postąpił A. T. Brackenhausen, który w 1631 r. uczestniczył w dyspucie odbytej w gimnazjum), czy też uczęszczali do jakiejś szkoły poza Elblągiem. Burmistrzowie pochodzący z Królewca, Dzierzgonia i Malborka kończyli szkoły średnie w rodzinnych miastach. Część przyszłych burmistrzów uczyła się języka polskiego, przydatnego w pełnieniu urzędów miejskich. Języka polskiego uczyli się w miastach obydwu części Prus lub w różnych miejscowościach Polski. W albumie gimnazjum widnieją notatki o wyjazdach do Polski dla nauczania się języka polskiego. Znaleźliśmy w albumie gimnazjum i kazaniach pogrzebowych informacje o uczeniu się języka polskiego przez Jana Jerzego Brackenhausena (w Grudziądzu), Daniela Conradięgo (w Polsce), T. Helwiga (w Grudziądzu), I. Hoppa Młodszege (w Działdowie), I. Hoppa (w Polsce), J. Jungschultza (w Polsce), B. Meienreisa Starszege (w Działdowie), B. Meienreisa Młodszege (w Dąbrównie), Ch. Roskampffa (w Polsce), M. Siefferta Starszege (w Toruniu), Ch. Treschenberga (w Polsce)¹⁵. Powszechnie praktykowano wysyłanie 12-14-letnich chłopców do polecanych pastorów lub nauczycieli, u których uczyli się rozmawiać po polsku i jednocześnie przerabiali program młodszych klas gimnazjum w miejscowych szkołach.

¹³ Tamże, M. H. Horn, s. 191, nr 20; J. F. Jungschultz, s. 214, nr 32; J. Z. Jungschultz, s. 155, nr 42; B. Meienreis, s. 173, nr 25; Z. Meienreis, s. 17, nr 69; K. E. Ramsey, s. 237, nr 6; M. Sieffert, s. 103, nr 43; Z. Sieffert, s. 164, nr 16; J. J. Brackenhausen, s. 179, nr 44; I. Feyeraabend, s. 141, nr 32; D. Fuchs, s. 201, nr 14; T. Helwig, s. 115, nr 83; I. Hoppe, s. 31, nr 52; I. Hoppe, s. 161, nr 53; K. Ch. Lange, s. 202, nr 5; M. Meienreis, s. 104, nr 40; Ch. Ramsey, s. 136, nr 43; H. Rhode, s. 207, nr 66; Ch. Schmidt, s. 196, nr 28; A. Stierner, s. 106, nr 35.

¹⁴ Tamże, s. 43, nr 119.

¹⁵ Kartoteka studentów elbląskich w posiadaniu M. Pawlaka.

Po ukończeniu gimnazjum młodzież z miast pruskich zainteresowana zdobyciem wyższego wykształcenia rozpoczynała przygotowania do wyjazdu na studia. Zamożni studiowali za pieniądze rodziców lub opiekunów, ale często też korzystali ze stypendiów pozostających pod zarządem Rady Miejskiej Elbląga lub uniwersytetów. Zdobywanie stypendium przez uboższą młodzież umożliwiało rozpoczęcie studiów, w trakcie których mogła zdobywać środki na ich kontynuację. Niektóre fundacje stypendialne były przeznaczone przez ich fundatorów na studia w określonych przez nich uniwersytetach – otrzymujący je student musiał uczyć się w tej uczelni. Elbląskie fundacje preferowały studia w pobliskim Królewcu. O wyborze miejsca studiów decydowały też koszty utrzymania w czasie studiów, bezpieczeństwo i poziom nauczania. Ze względu na niskie koszty utrzymania i bezpieczeństwo preferowano Królewiec. Studiowało w nim 24 (42%) elbląskich burmistrzów. Tylko dla 6 (10%) królewiecki uniwersytet był jedyną uczelnią, na której studiowali. Po jednym wpisie do albumów uniwersyteckich dokonało 8 (14%) innych przyszłych burmistrzów. Prawie co czwarty burmistrz studiował tylko w jednej uczelni. Procent ten byłby jeszcze większy, gdybyśmy nie uwzględnili pobytu kilku osób w gimnazjach akademickich Bremy, Gdańska i Torunia. Najstarsze klasy tych uczelni realizowały nauczanie przedmiotów wykładanych na uniwersytetach i można pobyt w gimnazjach akademickich traktować jako rozpoczęcie studiów akademickich. Do albumów dwóch i więcej uczelni wpisało się 34 (prawie 60%) przyszłych burmistrzów. Nazwisk 7 (12%) nie udało się odszukać w albumach wyższych uczelni. Prawdopodobnie nie studiowali lub też przebywali i uczyli się w uniwersytetach bez dokonania wpisu. Brakuje też kazań wygłoszonych na pogrzebach tych burmistrzów, co umożliwiłoby sprawdzenie ich ewentualnego pobytu w uniwersytetach.

Elbląscy studenci z 2 poł. XVI wieku kształcili się przeważnie w Lipsku, Wittenberdze i Altdorfie. Zamożniejsi kontynuowali studia na uniwersytetach włoskich. Wojna trzydziestoletnia utrudniała przez kilkadziesiąt lat studia w niemieckich uczelniach. Elblążanie przenieśli się do uczelni niderlandzkich. Podążali do nich przez Frankfurt nad Odrą, Greifswald, Rostock i Bremę. Groningen, Franeker, Lejda i inne holenderskie uczelnie cieszyły się uznaniem elbląskiej młodzieży aż do połowy XVIII w. Życie naukowe w Niemczech po pokoju westfalskim odbudowywało się powoli i dopiero od lat siedemdziesiątych XVII wieku wyjazdy na studia do uczelni niemieckich zaczęły się nasilać. Elbląscy burmistrzowie z końca XVII i z XVIII wieku byli przeważnie wychowankami Lipska, Jeny i Halle. Zaprzestano studiów i wyjazdów do Włoch. Niski poziom naukowy polskich uniwersytetów i ich podporządkowanie kościołowi katolickiemu zniechęcały elblążan do studiowania w Krakowie i Wilnie. Tylko Henryk Rhode w 1721 r. przybył do Krakowa dla studiowania prawa polskiego.

Cenioną formą studiów w XVI–XVII wieku była podróż edukacyjna, w trakcie której student zwiedzał uczelnie, starał się poznać pracujących w nich uczonych, bywał na uroczystościach państwowych, miejskich i kościelnych, starał się poznać organizację i funkcjonowanie władz miejskich, handlowych, gospodarczych

itp.¹⁶ Wielu studentów pogłębiało swoje wykształcenie, czytając książki w bibliotekach i zwiedzając galerie, gabinety tzw. osobliwości, ogrody botaniczne. Prawie każdy student jadący na studia lub wracający do domu starał się realizować założenia podróży edukacyjnej. Dłuższa i specjalnie zaplanowana podróż była jednak kosztowna i tylko nieliczni mogli ją odbyć. Niektórzy podejmowali się opieki nad synami bogatej szlachty i gdańskich patrycjuszy wysyłanych w podróże edukacyjne i na koszt rodziny podopiecznego peregrynowali po Europie. Spośród elbląskich burmistrzów peregrynatami byli: Jakub Braun (w latach 1590-1594 Niemcy, Niderlandy, Italia, Anglia), Jan Coy (1609-? Niemcy, Niderlandy, Anglia i Francja), Daniel Fuchs (po 1716 r. Niemcy, Niderlandy, Szwajcaria, Francja, Anglia i Szkocja; część podróży odbył w orszaku Rafała Leszczyńskiego), Tomasz Hesse (1621-1631 Niemcy, Niderlandy, Anglia, Francja, Szwajcaria w roli mentora Gerharda Proenena z Gdańska), Jan Jungschultz (1600-1608 Niemcy, Niderlandy, Francja, Anglia i w 1609 r. podróż do Konstantynopola w orszaku sekretarza królewskiego Grzegorza Kochańskiego), Bartłomiej Meienreis (1629-1636 Niderlandy, Anglia, Szwajcaria, Włochy, Francja?), Bartłomiej Meienreis (1661-1664 Niemcy, Niderlandy, Anglia), Bartłomiej Meienreis (po 1701 r. Niemcy i Holandia), Daniel Meienreis (po 1632 r. Holandia, Anglia i Dania), Michał Sieffert (1618-1625 Niemcy, Holandia, Anglia, Francja i Włochy)¹⁷. Dłuższe podróże naukowe odbyło 11 (prawie 20%) późniejszych burmistrzów. Prawie wszyscy burmistrzowie podróżowali po Europie pomiędzy 1590 a 1640 r. Zubożenie Elbląga spowodowane dwukrotną okupacją szwedzką (1626-1635 i 1655-1660), zajęciem dóbr miejskich przez elektora brandenburskiego, zmusiło elbląskich patrycjuszy do ograniczenia wydatków na kształcenie synów. Elbląscy burmistrzowie wieków XVII i XVIII otrzymali wykształcenie podobne do ich kolegów sprawujących władzę w miastach basenów Morza Bałtyckiego i Północnego.

Trudno poznać początki karier elbląskich burmistrzów. W zachowanych spisach urzędników odnotowywano ważniejsze urzędy miejskie. Również kaznodzieje w opublikowanych kazaniach pogrzebowych wymieniali tylko ważniejsze urzędy sprawowane przez zmarłego. Zachowane informacje podają, że 51 burmistrzów było sekretarzami Rady Miejskiej, notariuszami i wójtami. Musiały te urzędy, a przynajmniej wójta, być poprzedzone pracą na niższych urzędach. Przykładem mogą być kariery D. Fuchsa i A. Isendorfa, którzy rozpoczęli pracę w Elblągu jako profesorowie

¹⁶ N. Conrads, *Politische und staatsrechtliche Probleme der Kavalierstour*, [w:] *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reiseforschung*, pod red. A. Mączaka i H. J. Teuteberga, Wolfenbuettel 1982, s. 45-64. Norbert Conrads, omawiając podróże młodzieży po Europie, używa terminów: *Bildungsreise* (podróż dla zdobycia poloru, poznania umiejętności zachowywania się w towarzystwie, nawiązania kontaktów z panującymi i ich otoczeniem), *Ausbildungsreise* (podróż dla zdobycia wykształcenia), *Fortbildungsreise* (podróż dla uzupełnienia i pogłębienia wykształcenia). W przypadku elbląskich burmistrzów występował głównie ten trzeci rodzaj podróży.

¹⁷ Kartoteka studentów elbląskich.

Gimnazjum (Fuchs w 1721 r., Isendorf w 1575 r.), a następnie uzyskali awans – Fuchs w 1724 r. na sekretarza, Isendorf w 1580 r. na wójta¹⁸. Uzyskanie posady sekretarza lub wójta w wieku około 30 lat stwarzało perspektywę wejścia za kilka lat w skład rady. Sekretarzami byli Jerzy Becker przez 11 lat, Daniel Conradi – 10, J. Coy – 16, D. Fuchs – 15, I. Hoppe – 7, M. H. Horn – 11, podobną liczbę lat jako sekretarze przepracowali pozostali burmistrzowie. Można przyjąć, iż sekretarze wchodzili w skład Rady po około 10 latach pracy w kancelarii miejskiej. Znacznie szybciej zostawali rajcami wójtowie, np. J. J. Brackenhausem – 5 lat, J. Braun – 2, Jakub Braun – 8, T. Helwig – 10, I. Hoppe Młodszy – 1, I. Hoppe – 1, A. Isendorf – 2, D. Meienreis – 2, podobnie i inni wójtowie weszli do Rady szybciej aniżeli sekretarze. Wyjątkowo szybko awansowali m.in. I. Hoppe Młodszy (1628 wójt, 1629 rajca, 1631 burmistrz) i J. Jungschultz (1612 ławnik, 1613 rajca, 1614 burmistrz). Oni też byli najmłodszymi rajcami, którzy uzyskali awans na urząd burmistrza: I. Hoppe Młodszy – 28 lat, J. Jungschultz – 30 lat. Najwięcej przyszłych burmistrzów zostało rajcami w wieku 36-40 lat (14) i 41-45 lat (12). W wieku powyżej 50 lat weszli do rady m.in. Ch. Roskampff, M. Sieffert i J. Wilmsohn. Praca w Radzie trwała zazwyczaj kilka lub nawet kilkanaście lat, zanim zostali wybrani na urząd burmistrza. Najkrócej rajcami byli wspomniani już I. Hoppe Młodszy, i J. Jungschultz – tylko przez 1 rok. Najdłużej Jerzy Braun – 19 lat, J. Z. Jungschultz – 22 lata, B. Meienreis – 18 lat, Ch. Schmidt – 20 lat, J. Wilmsohn – 19 lat. Szczegółowsze dane w tab. 2 i 3.

Liczba lat spędzonych na sprawowaniu urzędu rajcy ograniczała okres pozostawania burmistrzem. Rajcy szybko wybierani w ciągu pierwszych lat zasiadania w Radzie osiągnęli urząd burmistrza w młodszym wieku i mogli go sprawować przez kilka lat. Najwięcej, bo 26 (45%) elbląskich burmistrzów obejmowało ten urząd w wieku 46-55 lat, młodszych w wieku 40 lat było 5, a w wieku 41-45 tylko 3. Starsi w wieku powyżej 55 lat dość rzadko zostawali burmistrzami: między 56 a 60 rokiem ośmiu, 61-65 trzech, 66-70- dwóch, powyżej 70 lat tylko Ch. Schmidt, mający 72 lata. Niewiele młodszymi od niego byli: Wilmsohn – 70 lat i Ch. Roskampff – 66 lat. Najmłodszy wybrani na urząd burmistrza to I. Hoppe Młodszy i J. Jungschultz po 31 lat, Jakub Braun – 35 lat. Wybór w młodym wieku i długowieczność umożliwiały pozostawanie burmistrzem przez wiele lat. Najkrócej, bo tylko przez 1 rok, burmistrzami byli: J. Becker, F. Neisner i Ch. Schmidt, przez 2 lata: M. Meienreis, R. Nakielski, S. Rogge, J. Roule, M. Sieffert i J. Wilmsohn. Najdłużej – bo aż 47, był I. Hoppe Młodszy, K. Ramsey Starszy – 37 lat i D. Meyer – 28 lat. Najwięcej, bo 16 (28%) burmistrzów sprawowało ten urząd 5 lat, dalszych 15 (26%) przez 6 do 10 lat. Długoletnimi burmistrzami były 24 (42%) osoby, spośród których 7 zasiadało na tym urzędzie przez 11 do 15 lat, 5 przez 16-20 lat, 9 przez 21 do 25 lat i 3 wyżej wymienionych najdłużej sprawujących władzę w Elblągu. Szczegółowe dane w tab. 4 i 5.

¹⁸ M. Pawlak, *Nauczyciele gimnazjum elbląskiego w latach 1533-1772*, cz. 2, T. E., t. 6, s. 138-139, 149.

Zebrane informacje umożliwiają ustalenie długości życia 47 (82%) elbląskich burmistrzów. Najkrócej żyli J. Jungschultz – 47 lat, A. Meienreis i M. Sieffert po 51 lat. Najdłużej żyli I. Hoppe Młodszy i K. Ramsey po 78 lat oraz M. Helwig – 77 lat. Bardziej szczegółowe dane o długości życia burmistrzów w tab. 6.

Długoletnie sprawowanie urzędu burmistrza umożliwiała też wielokrotny wybór na prezydenta, np. I. Hoppe Młodszy był nim 10 razy, K. Ramsey – 9 razy, D. Meyer – 8 razy, H. Treschenberg – 6 razy.

Tabela 1
Wykształcenie elbląskich burmistrzów XVII i XVIII w.

Lp.	Nazwisko, imię data urodzenia, zgonu	Data przyjęcia do gimnazjum	Studia i podróże edukacyjne
1	2	3	4
1	Barner Samuel s. Marcina, sekr. 1624 - 1682 = 58	1631	Brema 1645 Lejda 1646
2	Becker Jerzy s. Jakuba, kupca 1622 - 1680 = 58	1631	Królewiec 1636
3	Brackenhausem Andrzej Teodor 1770?	był uczn. gim. elb. w 1731	Jena 1735 Lejda 1736
4	Brackenhausem Jan Jakub s. Samuela, pastora 1690 - 1756 = 66	1697	Królewiec 1709 Jena 1710
5	Brackenhausem Jan Jerzy s. Jana 1683 - 1750 = 67	1689 1696 Grudziądz	Królewiec 1703 Frankfurt n. Odrą 1705
6	Braun Jakub s. Jakuba, rajcy 1572 - 1630 = 58	ukończył gim. elb. 1589	Królewiec 1586 Frankfurt n. Odrą 1590 Siena 1594
7	Braun Jerzy zm. 1613	—	—
8	Conradi Daniel s. Daniela, wójta 1678 - 1738 = 60	1685 pobyt w Polsce	Królewiec 1698
9	Coy Jan s. Jerzego, sekretarza 1583 - 1647 = 64	gim. elb. ukończył 1600	Altdorf 1600 Marburg 1604 Lejda 1609 podróż po Francji i Anglii
10	Feyerabend Izaak s. Krzysztofa, pastora 1654 - 1724 = 70	1660	Gdańsk 1673 Groningen 1679
11	Fuchs Daniel zm. 1731	—	—
12	Fuchs Daniel s. Mikołaja, burm. 1696 - 1761 = 65	1704	Toruń 1704 Królewiec 1716 podróż do Niemiec i Holandii
13	Fuchs Michał s. Dominika 1572 - 1646 = 74	uczęszczał do gim. elb.	Królewiec 1590 Lipsk 1593 Wittenberga 1598 Bazyleja 1599 Helmstedt 1599 Genewa 1601 Lejda 1603 Tybinga 1613 dr utr. iur.

Lp.	Nazwisko, imię Data urodzenia, zgonu	Data przyjęcia do gimnazjum	Studia i podróże edukacyjne
1	2	3	4
14	Heese Tomasz w Malborku 1600 - 1658 = 58	gim. gdańskie 1618	Brema 1618 Frankfurt 1620, podróż z Gerhardem Proenem Niemcy, Holandia, Anglia, Francja i Szwajcaria
15	Helwig Michał s. Teofila 1601 - 1678 = 77	1612	Frankfurt 1619 Rostock 1623 Groningen 1624 Anglia i Francja, pw. 1626
16	Helwig Teofil s. Michała, burm. 1639 - 1710 = 71	1645	podróż 1659-1663 Niemcy, Holandia, Francja i Anglia, Strasburg 1622
17	Hoppe Israel w Malborku s. Pawła 1563 - 1624 = 61	—	Rostock 1582 Lipsk 1582 Królewiec 1586
18	Hoppe Israel s. Israela, burm. 1601 - 1679 = 78	1607 Działdowo 1616	Rostock 1620 Greifswald
19	Hoppe Israel s. Henryka 1670 - 1734 = 64	1676 nauka j. pol. w Polsce	Lipsk 1692
20	Horn Fabian s. Henryka, rajcy 1631 - 1692 = 61	1635	Królewiec 1644 Brema 1648 Strasburg 1651
21	Horn Michał Henryk s. Ernesta, wójta 1692 - 1753 = 61	1697	Jena 1711
22	Isendorf Albertus Królewiec, s. Melchiora prof. Uniw. Królewieckiego 1546 - 1615 = 69	—	Królewiec 1572
23	Jungschultz Jan Królewiec s. Mikołaja, syndyka 1583 - 1630 = 47	1598 1597 nauka j. polskiego w Polsce	Królewiec 1596 Altdorf 1600 Marburg 1604 Strasburg 1605 1606-1608 podróż do Francji i Anglii ' Lejda 1608
24	Jungschultz Jan Ferd. s. Zygmunta, burm. 1706 - 1776 = 70	1711	Lipsk 1726
25	Jungschultz Jan Zygmunt s. Aleksandra, rajcy 1667 - 1738 = 71	1672	Królewiec 1684 Frankfurt 1687 Lipsk 1689
26	Lange Karol Chrystian s. Dawida 1699 - 1764 = 65	1705	Jena 1719 Halle 1722

Lp.	Nazwisko, imię Data urodzenia, zgonu	Data przyjęcia do gimnazjum	Studia i podróże edukacyjne
1	2	3	4
27	Lewald Marcin zm. 1687	—	—
28	Meienreis Andrzej 1567 - 1617 = 50	—	Królewiec 1585, Rostock 1586
29	Meienreis Bartłomiej s. Mikołaja, sekretarza 1610 - 1681 = 71	1616 1623 Działdowo nauka j. polskiego	Canterbury 1624 Franeker 1629 Genewa 1633 Francja 1634 Włochy, Siena 1636
30	Meienreis Bartłomiej s. Daniela, burmistrza 1637 - 1710 = 73	1644 1652 Dąbrówno nauka j. polskiego	Strasburg 1660 podróż po Holandii i Anglii 1661 Lipsk 1657
31	Meienreis Bartłomiej s. Bartłomieja, burmistrza 1680 - 1740 = 60	1685	Królewiec 1691 Halle 1699 podróż po Niemczech i Holandii w 1702
32	Meienreis Daniel s. Michała, wójta 1609 - 1668 = 59	1615	Królewiec 1622 Groningen 1632 podróż po Anglii i Danii
33	Meienreis Michał s. Michała, wójta 1633 - 1684 = 51	1639 pobyt w Polsce na nauce języka	Królewiec 1647 Strasburg 1655
34	Meienreis Zygmunt s. Andrzeja, burmistrza 1595 - 1654 = 59	1600	Królewiec 1611
35	Meyer Dominik ur. w Królewcu zm. 1737	—	Królewiec 1570 i ponownie 1674 Franeker 1681
36	Möller Jan Jakub zm. 1765	1716	Jena 1735 Lejda 1736
37	Nakielski Rafał s. Wespazjana Pawła, kupca 1628 - 1687 = 59	1640	Królewiec 1649
38	Neisner Fryderyk ur. w Dzierzgoniu zm. 1688	—	—
39	Ramsey Karol s. Karola, rajcy 1652 - 1730 = 78	1657	Kilonia 1673
40	Ramsey Karol Ernest s. Chrystiana, burmistrza 1721 - 1773 = 52	1727	Jena 1739
41	Ramsey Chrystian Fryderyk s. Karola, burmistrza 1691 - 1753 = 62	1697	Królewiec 1710 Halle 1711
42	Rhode Franciszek Adam ur. w Malborku s. Adama Henryka, pastora 1666 - 1720 = 54	gim. Gdańsk 1683	Greifswald 1685 Lipsk 1687 Uppsala 1689

Lp.	Nazwisko, imię Data urodzenia, zgonu	Data przyjęcia do gimnazjum	Studia i podróże edukacyjne
1	2	3	4
43	Rhode Henryk s. Franciszka Adama, burmistrza 1701 - 1755 = 54	1707	Kraków 1721 Halle 1723 Lejda 1724
44	Rogge Samuel 1700 - 1761 = 61	—	Królewiec 1720 Halle 1721
45	Roskampff Krzysztof s. Jana, balwierza i chirurga 1673 - 1743 = 70	1680 nauka j. polskiego w Polsce	Królewiec 1693 Strasburg 1699
46	Roule Jakub s. Jana, krawca i sukiennika 1658 - 1712 = 54	1664	Toruń 1673 podróż po Niemczech
47	Schmidt Chrystian s. Marcina, rajcy 1694 - 1766 = 72	1700	—
48	Sieffert Michał s. Bartłomieja 1594 - 1661 = 67	gim. El. gim. Gd 1613 gim. Tor. 1612 j. polski	Podróże i studia w Niemczech, Holandii, Anglii, Francji i Włoszech w latach 1618-1625
49	Sieffert Michał s. Michała, burmistrza 1633 - 1684 = 51	1638	Królewiec 1644 Toruń 1651 Strasburg 1654
50	Sieffert Zygmunt s. Michała, burmistrza 1673 - 1746 = 73	1678	Lipsk 1694
51	Sieffert Zygmunt Michał s. Michała, fizyka 1723 - ?	1728	Jena 1748
52	Stiemer Albertus s. Samuela 1634 - 1702 = 78	1640	Toruń 1651 Gdańsk 1652 Helmsted 1653-56
53	Stiemer Kryspin zm. 1632	—	—
54	Treschenberg Chrystian ur. w Królewcu 1577 - 1646 = 69	uczył się j. polskiego w Polsce	Królewiec 1596
55	Treschenberg Henryk s. Chrystiana, burmistrza 1618 - 1688 = 70	1623	Groningen 1636 Lejda 1638
56	Wieder Jerzy zm. 1614	—	—
57	Wilmssohn Jan s. Jerzego, rajcy 1684 - 1756 = 72	1691	Królewiec 1705

Tabela 2
Wiek burmistrzów, w którym zostali wybrani w skład rady miejskiej

Wiek	Przed 30	30-35	36-40	41-45	46-50	51-53	Nieznany wiek	Razem
Liczba burmistrzów	1	7	15	12	7	5	11	57

Tabela 3
Liczba lat zasiadania w radzie miejskiej przed wyborem na urząd burmistrza

Liczba lat w radzie	1-5	6-10	11-15	16-20	Ponad 21	Nieznana liczba lat	Razem
Liczba burmistrzów	10	11	11	16	1	8	57

Tabela 4
Wiek burmistrzów, w którym zostali wybrani na ten urząd

Wiek	Do 40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	Ponad 70	Nieznany wiek	Razem
Liczba burmistrzów	5	3	12	14	8	3	2	1	10	57

Tabela 5
Liczba lat sprawowania urzędu burmistrza

Liczba lat	Do 5	6-10	11-15	16-20	21-25	Powyżej 25	Razem
Liczba burmistrzów	16	15	9	5	9	3	57

Tabela 6
Zgony burmistrzów według wieku

Wiek	Do 50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Powyżej 75	Nieznany	Razem
Liczba burmistrzów	2	6	9	9	11	7	3	11	57